

MORAVCSIK, Gyula

Türkük bilimi alanında önemli eserleri ve 1912'de *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* başlığı altında yayımlanan yazısıyla ün kazanmış Macar dil bilgini Zoltán Gombocz yönetiminde çalıştı. Gombocz'un etkisi altında Bizans-Macar ve Bizans-Türk kavimleri (Onoğurlar, Peçenekler, Hazarlar, Kumanlar, Osmanlılar) arasındaki ilişkileri ele alan kaynaklara ilgi duymaya başladı ve bu alanda çalışmalarını derinleştirdi. 1911'de birkaç ay Roma'da çalıştı. 1913'te Paris'te Ecole Normale Supérieure'de ve Münich'te araştırmalarda bulundu. 1915'te I. Dünya Savaşı'nda Rus cephesinde esir düştü; Macar esirlerle beraber Sibiryaya sürülerek beş yıl Krasnoyarsk ve Irkutsk civarında kaldı. 1920'de anavatanına döndükten sonra 1920-1923 yılları arasında Budapeşte'de lise öğretmenliği yaptı. 1924'ten itibaren Eötvös Collegium'da görev aldı. Aynı yıl Budapeşte Üniversitesi'nde Yunan filolojisi dokteliği sınavını kazandı. 1936'da bu üniversitede Bizantinoloji profesörlüğüne tayin edildi ve 1967'ye kadar bu görevini sürdürdü. 1945'te Macar İlimler Akademisi aslı üyeliğine getirildi, İlkçağ Bilimi Derneği başkanı oldu. Moravcsik'in Bizantinoloji alanındaki çalışmaları uluslararası bilim çevrelerinde takdirle karşılandı. Bayiera İlimler Akademisi, Bulgaristan İlimler Akademisi, Avusturya İlimler Akademisi muhabir üyeliğine seçildi. Atina Akademisi, Almanya İlimler Akademisi, Sırp İlimler Akademisi, Türk Tarih Kurumu ona onur üyeleri arasında yer verdi. Atina Üniversitesi ayrıca kendisini fahri doktorlukla ödüllendirdi. 10 Aralık 1972'de öldü. Doğumunun 100. yıl dönümünde çalışma arkadaşları, dostları ve öğrencileri Moravcsik için bir anma kitabı yayımladılar: *Byzance et ses voisins. Mélanges à la mémoire de Gyula Moravcsik à l'occasion du centième anniversaire de sa naissance* (ed. Olajos Terézia, Szeged 1994).

Eserleri. Moravcsik'in çeşitli dillerde yayımladığı kitap ve makalelerin toplam sayısı 300 civarındadır. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *A magyar történet bizánci forrásai* (Macar tarihinin Bizans kaynakları) (Budapest 1934). 2. *Byzantinoturcica* (Budapest 1942-1943). Türkük bilimi bakımından önemli bir katkılama niteliği taşır. İki cilt olan kitabın I. cildinde (*Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*) Türk kavimlerinin tarihine dair Bizans kaynakları ele alınmıştır. II. ciltte

(*Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*) Bizans kaynaklarında mevcut, Türkçe'den geçen çeşitli unsurlar konu edilmiş. Türkçe ve Macarca alıntılar, adlar, unvanlar, kelimeler ve Bizanslılar'ın bu halklara ilişkin gözlemleri toplanmıştır. Eserin gözden geçirilmiş ikinci baskısı 1958'de Berlin'de, üçüncü baskısı 1983'te Leiden'de gerçekleştirilmiştir. 3. *De administrando imperio* (Budapest 1949). Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogenetos'un Macarlar'ın eski tarihi bakımından önemli bilgiler ihtiva eden Yunanca eserinin R. J. H. Jenkins'in İngilizce tercumesiyle birlikte tenkitli neşridir. Eser *A birodalom kormányzása* başlığıyla Macarca'ya çevrilmiştir (Budapest 1950). 4. *Bizánc és a magyarság* (Budapest 1953). Müellifin Bizanslılar'la Macarlar arasındaki ilişkilere dair araştırmalarının sonuçlarını ortaya koyar. Aynı konuda 1956'da *Die byzantinische Kultur und das mittelalterliche Ungarn* (Berlin) başlıklı kitabı, 1965'te *Hungary and Byzantium in the Middle Ages* (Cambridge) adlı eseri yayımlanmıştır. 5. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai (Budapest 1984). Macarlar'ın tarihine ilişkin Bizans kaynaklarını tanıtır ve önemli parçaların Macarca çevirisini verir. Moravcsik'in 1967'ye kadar çıkan makalelerinin başlıklarını *Studia Byzantina* adlı kitapta toplanmıştır (Budapest 1967).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Harmatta, "Byzantium and the Ancient Hungarians: The Life -Work of Gyula Moravcsik", *Byzance et ses voisins. Mélanges à la mémoire de Gyula Moravcsik à l'occasion du centième anniversaire de sa naissance* (ed. O. Terézia), Szeged 1994, s. 7-10; a.mlf., "Dr. Moravcsik Gyula", *MTA II. Osztály Közleményei*, XXI, Budapest 1972, s. 295-299; R. Benedicty, "Die literarische Tätigkeit von Gy. Moravcsik", *Acta Antiqua Hungaricae*, X, Budapest 1962, s. 295 vd.; G. Székely, "Moravcsik Gyula", *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Lorando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, XIV, Budapest 1973, s. 359-364; V. Bessevliev, "Gyula Moravcsik", *EB*, X (1973), s. 147-148.

PERİ BENEDEK

MORDTMANN, Andreas David (1811-1879)

Alman şarkiyatçısı.

Hamburg'da doğdu. Johanneums isimli meşhur bir okulda öğrenime başladı ve burada klasik dillerdeki yeteneğiyle dikkat çekti. 1829 yılında babasının ölümü

üzerine bir ilkokulda yardımcı öğretmen oldu ve bir süre özel dersler verdi. Daha sonra Kuzey Alman Konfederasyonu'na bağlı Hamburg Federe Devleti diplomatlarından Karl Sievenking'in yardımı ile önce Hamburg Senatosu'nda, 1840'ta Hamburg Şehir Kütüphanesi'nde görev aldı. Burada, birçok Avrupa dilinin yanında Arapça'yı da çok iyi bildiğinden coğrafyacı Karl Ritter'in tavsiyesiyle İstahri'nin *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'nin J. H. Möller tarafından tıpkâbâsımı yapılan (Gotha 1839) muhtasar bir nüshasını *Das Buch der Länder* başlığıyla Almanca'ya tercüme etti (Hamburg 1845). Çok başarılı bulunan bu çeviriyi doktora çalışması sayan Kiel Üniversitesi Felsefe Fakültesi kendisine doktor unvanı verdi. Aynı yıl diplomat Sievenking'in gayretleriyle İstanbul konsolosluğuna tayin edildi ve Prusya'nın Almanya'da birliği sağlamasına kadar bu görevini sürdürdü. 1860'ta yeni kurulan Ticaret Mahkemesi'nde hâkimlik yapmaya başlayarak Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi. 1872-1873 yıllarında İstanbul'da yayımlanan Alman taraftarı *Phare du Bosphore* gazetesinin yayın müdürlüğünü ve başyazarlığını yaptı. 1877'de Maarif Nâziri Münif Paşa tarafından Mekteb-i Mülkiyye'nin coğrafya hocâcalığına tayin edilinceye kadar herhangi bir görev almaya bırakmadı kendisini ilmî ve edebî çalışmalarına verdi. 31 Aralık 1879 tarihinde geçirdiği bir kalp krizi sonucu İstanbul'da öldü ve Feriköy Protestant Mezarlığı'na gömüldü. Mordtmann, başta Deutsche Morgenländische Gesellschaft ve Royal Asiatic Society olmak üzere çok sayıda uluslararası ilmî dernek ve akademinin üyesiydi.

Mordtmann'ın ilmî faaliyetleri esas itibarıyle üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunların birincisi Anadolu'da yaptığı seyahatlerdir. Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezeerek gördüklerini geniş bir şekilde kaydet-



Andreas David Mordtmann

miş, özellikle mevcut yerleşim merkezinin antik dönemde olan bağlantılarını ortaya çıkarmaya, eski adlarını tesbit etmeye ve buralarda yaşayan insanların dini, etnik ve ekonomik durumlarını açıklamaya önem vermiştir. Bu alanda yayılmış olduğu yazıları ilmî bulmayıp "harita malzemesi" olarak değerlendiren Emil Rödiger'e verdiği cevapta Avrupalı devletlerin, büyük teşebbüslerin ve planların başarısının ve çok sayıda vatandaşlarının hayatının harita malzemesinin kalitesine bağlı bulunduğu gayet iyi bildiklerini belirtmesi dikkat çekicidir (*Anatolien*, neşredenin girişi, s. XV-XVI). Mordtmann'ın çalışmalarının yoğunlaştiği ikinci alanı yaşadığı dönemdeki olup bitenler teşkil etmektedir. Bu sahada Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri diplomat gözüyle değerlendirdip haber haline getirmiş ve Alman kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla düzenli bir şekilde dergi ve gazetelerde neşretmiştir. Bunlar haber olmaktan öte bir Alman diplomatının gözüyle Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri tasvir etmesi açısından tarihî kaynak olarak önemlidir. Mordtmann'ın üçüncü ilgi alanı ise nümismatiktir. Özellikle Sâsânî ve erken dönem İslâm sikkeleri hakkında dikkat çekici makaleler yazmıştır. Onun İslâm yazmaları, Part-Sâsânî sikkeleri ve Bizans kurşun mührülerinden oluşan zengin bir koleksiyonu olduğu bilinmektedir.

Eserleri. *Kurze Beschreibung von Magrib el Akssa oder Schilderung der Staaten von Marokko in geographischer, statistischer und politischer Hinsicht* (Hamburg 1844); *Das Buch der Länder von Scheich Ebu Ishak el-Farsi el Isztachri. Aus dem Arabischen übersetzt* (Hamburg 1845; tipkibası Frankfurt 1995; İstahrî'nin *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'ının Almanca tercumesidir); "Briefe aus Konstantinopel, Erster Brief" (*Deutsches Museum* [ed. R. Prunz], III [1853], s. 605-611); *Belagerung und Eroberung Konstantinopels durch die Türken im Jahre 1453. Nach den Originalquellen bearbeitet* (Stuttgart-Augsburg 1858); *Die Amazonen. Ein Beitrag zur Würdigung der ältesten Überlieferungen* (Hannover 1862); *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis von den ältesten Zeiten bis zum Jahre Christi 1453* (Wien 1864); *Stambul und das moderne Türkenthum. Politische, sociale und biographische Bilder von einem Osmanen* (I-II, Leipzig 1877-1878; trc. Gertraude Habermann-Songu, İstanbul

bul ve Yeni Osmanlılar: Bir Osmanlı'dan Siyasi, Sosyal ve Biyografik Manzaralar, İstanbul 1999); *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien: 1850-1859* (ed. Franz Babinger, Hannover 1925; tipkibası, Frankfurt 1995). Mordtmann'ın ayrıca *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (ZDMG), *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Bayerischen Akademie der Wissenschaften* ve *Philologus* gibi önemli yayın organlarında çok sayıda makalesi neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. D. Mordtmann, *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien: 1850-1859* (ed. Fr. Babinger), Hannover 1925, neşredenin girişi, s. VII-XXXIV; a.mlf., *İstanbul ve Yeni Osmanlılar: Bir Osmanlı'dan Siyasi, Sosyal ve Biyografik Manzaralar* (trc. G. Habermann-Songu), İstanbul 1999, Erol Üyepazarçı'nın önsözü, s. II-XI; *Bibliographie der deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVI, 181-182; Sernavî Eyice, "Mordtmann, Andreas David (Baba)", *DBistA*, V, 489-490.



HİLAL GÖRGÜN

MORDTMANN, Johannes Heinrich (1852-1932)

Alman şarkiyatçısı.

10 Eylül 1852'de doğdu. Ünlü şarkiyatçı Andreas David Mordtmann'ın oğludur. Çocukluğunun ilk yıllarını derin bir sevgi duydugu İstanbul'da geçirdi. Ardından ilk eğitimini almak için gittiği Hamburg'da 1861-1871 yılları arasında Johanneums adlı okula devam etti. Burada bir yandan Eskiçağ'la ilgili bilgi edinirken bir yandan da ilerde Bizans ve Doğu araştırmalarında çok işine yarayacak olan metin anlama ve açıklamaya dair incelikleri öğrendi. Daha sonra Hamburg'dan Bonn'a geçti ve Klasik tarih eğitiminden başka Arap dili ve edebiyatı dersleri de aldı. Leipzig'de H. Fleischer'in yanında L. Krehl, Otto Loth, Ernst Kuhn, Georg Ebers ve Eskiçağ araştıracısı Georg Curtius'un derslerine devam etti. Yüksek öğrenimini tamamlamak için Berlin'e gittiğinde ilgi alanı olan Klasik dil ve Eskiçağ tarihine döndü. Burada onu Mor. Haupt, Ad. Kirchoff ve özellikle Th. Thomsen etkiledi. 1874'te *Marmora Ancyra* adlı teziyle doktorasını verdi. Bir yıl sonra Dışişleri Bakanlığı'nda görevi başladı. 1882'de İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne tercüman olarak tayin edildi. Büyük bir ihtimalle 1889 yılında Selânik'te konsolos ve 1904'te de İzmir'de başkonsolos oldu.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, Maarif Nâzırı Şükrü Bey'in Dârülfünûn-ı Osmâni'yi yeniden düzenleme ihtiyacı duyması ve bu amaçla Alman büyüğelçisi Wangenheim ve diğer yetkililerle yapılan görüşmeler sonucu Hukuk ve Edebiyat fakültelerinde Alman ilim adamlarının görevlendirilmesi hususunda anlaşmaya varması üzerine Mordtmann 1916'da Edebiyat Fakültesi'nde profesör unvanıyla tarihte usul dersi vermeye başladı. Bu dersin kitabı *İlm-i Usûl-i Târih* adıyla neşredilmiştir (İstanbul 1332/1917). Daha sonra İstanbul'dan ayrılan Mordtmann ilk önce Schaffhausen'de, ardından Innsbruck'ta yerleştii ve burada profesör olarak ücret karşılığında derslere girdi. Bir süre Würzburg'da oturdu, oradan Berlin'e taşındı ve üniversitede İslâm realitesiyle ilgili dersler vermeye başladı. 4 Temmuz 1932'de öldü. Mordtmann ailesinde baba ve en küçük çocuk olan Johannes H. Mordtmann'dan başka şarkiyatçı iki kişi daha vardır. Bunlardan biri hekim ve Bizantinolog Andreas David Mordtmann (oğlu [ö. 1912]), diğeri de Ahmet Midhat Efendi'nin bir kitabını Almanca'ya çeviren ve İslâm'la ilgili eser yanan Doris Reeck'tir.

Eserleri. Mordtmann, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın görevlisi olarak Osmanlı Devleti'nde bulunduğu sırada klasikrome ve Bizans'a dair eserleri yanında Osmanlı tarihi ve eserleriyle de ilgilenmiştir. Ayrıca onun eski Sâmî ve Arap diline olan hâkimiyeti Seba ve Himyer kitâbeerin çözümlemesinde yardımcı olmuştur. Mordtmann'ın 1872'den 1890'lı yılların sonuna kadarki yayınlarının çoğuluğu kitâbeler, klasik ve Bizans dönemi malzemeleri oluştururken 1902'den 1930'a kadar olan zaman dilimindeki makalelerinin çoğunuğunun Osmanlı araştırmaları teşkil eder. Yazarın çalışmalarının yıllara göre yapılmış listesi Franz Babinger'in *J. H. Mordtmann zum Gedächtnis*



Johannes H.
Mordtmann